

DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-31-43

УДК:342.4(477)

А. Р. КРУСЯН,

доктор юридичних наук, професор*

ORCID: 0000-0001-6437-2864

МЕХАНІЗМ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: НЕДОЛІКИ ТА ПРОГНОСТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ

У статті зроблено науковий аналіз механізму стримувань і противаг у системі державної влади в Україні крізь призму сучасного українського конституціоналізму. Зокрема, характеризується державна влада як інституціональна складова сучасного українського конституціоналізму та обґрунтовується, що її сутність полягає в здатності до обмеження (самообмеження) на користь прав і свобод людини. Одним із конституційно-правових засобів такого обмеження є ефективний механізм стримувань і противаг у системі державної влади. Тому особливу увагу приділено науково-практичному аналізу його недоліків та концептуалізації проблем функціонування, зокрема в умовах воєнного стану в Україні. Запропоновано шляхи модернізації цього конституційно-правового механізму з метою забезпечення і утвердження стабільності конституційного ладу, прав і свобод людини та верховенства права в Україні.

Ключові слова: конституціоналізм, державна влада, поділ влади, законодавча влада, виконавча влада, судова влада, стримування та противаги, взаємодія гілок влади, верховенство права, парламентський контроль, Конституція України.

Krusian Anzhelika. The mechanism of checks and balances in the system of state power in Ukraine through the prism of modern constitutionalism: deficiencies and prognostic modernization

The article provides a scientific analysis of the mechanism of checks and balances in the system of state power in Ukraine through the prism of modern Ukrainian constitutionalism. In particular, it characterizes state power as an institutional component of modern Ukrainian constitutionalism. It is argued that its essence lies in the ability to legally restrict (self-restrict) in favor of human rights and freedoms. One of the constitutional and legal means of such restriction is an effective mechanism of checks and balances in the system of state power. Therefore, special attention is paid to the scientific and practical analysis of the shortcomings and conceptualization of the problems of the functioning of the mechanism of checks and balances, in particular under martial law in Ukraine. Ways of modernizing this constitutional and legal mechanism are proposed in order to ensure and establish the

* **Krusian Anzhelika**, Doctor of Law, Full Professor

stability of the constitutional order, human rights and freedoms, and the rule of law in Ukraine.

Keywords: *constitutionalism; state power; separation of powers; legislative power; executive power; judicial power; checks and balances; interaction of branches of government; rule of law; parliamentary control; Constitution of Ukraine.*

Вступ. Конституціоналізм традиційно розглядається в нерозривному зв'язку з обмеженням (самообмеженням) державної влади на користь прав, свобод та інтересів людини як «віра в існування конституційних способів щодо встановлення державних обмежень», «юридичне обмеження держави і повна протилежність свавільному правлінню»¹, сукупність принципів, порядку діяльності й інституційних механізмів, які традиційно використовуються з метою обмеження державної влади (А. Шайо). Одним із важливих конституційно-правових засобів обмеження (самообмеження) державної влади є принцип її поділу на законодавчу, виконавчу та судову з ефективним механізмом стримувань і противаг. Водночас системний аналіз сучасної конституційно-правової практики надає підстави констатувати суттєві недоліки в організації та функціонуванні цього механізму.

Огляд літератури. Проблематика системи стримувань і противаг у системі поділу державної влади досліджувалася у працях Ю. Г. Барабаша, О. М. Бориславської, А. М. Колодія, М. І. Козюбри, І. О. Кресіної, Л. Т. Кривенко, О. В. Марцеляка, О. В. Петришина, С. П. Погребняка, М. В. Савчина, О. В. Скрипнюка, В. М. Шаповала, Ю. С. Шемшученка та інших учених, які аналізували як нормативні засади поділу влади, так і практичні механізми їх реалізації в Україні.

Однак проблематика модернізації механізму стримувань і противаг у системі поділу державної влади (далі: механізм стримувань і противаг) крізь призму сучасного українського конституціоналізму та, зокрема, у контексті сучасних воєнних дій, які тривають на території суверенної України, потребує нової уваги вчених.

Постановка проблеми дослідження. Незважаючи на конституційне закріплення принципу поділу державної влади в Україні (ст. 6 Конституції України), його практична реалізація залишається непослідовною та конфліктогенною. Ця проблема загострюється в умовах воєнного стану, коли відбувається об'єктивне посилення виконавчої влади, що зумовлює необхідність посилення парламентського та судового контролю в системі державної влади. Основною проблемою є недостатня процедурна захищеність принципу поділу влади, відсутність чітко визначених механізмів взаємодії між законодавчою, виконавчою та судовою владою, а також дефіцит ефективної субсидіарності та превентивних інструментів стримувань і противаг, що негативно впливає на ефективність здійснення державної влади та рівень захисту прав і свобод людини.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є науково-практичний аналіз принципу поділу державної влади в системі сучасного українського конституціоналізму та обґрунтування шляхів модернізації конституційно-правового механізму стримувань і противаг з урахуванням воєнного та повоєнного контекстів, з метою забезпечення конституційного балансу державної влади, верховенства права і конституційно-правової свободи людини як мети сучасного конституціоналізму.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких основних завдань: розкрити роль і властивості державної влади як інституційної складової системи конституціоналізму; виявити основні процедурні та інституційні недоліки функціонування механізму стримувань і противаг в Україні; оцінити вплив воєнного стану на баланс гілок державної влади** в Україні; обґрунтувати доцільність конституційного закріплення принципу взаємодії гілок державної влади та ін. пропозицій щодо модернізації механізму стримувань і противаг у науково-практичній парадигмі українського конституціоналізму.

Виклад основного матеріалу. У системі сучасного конституціоналізму державна влада набуває особливих сутнісних властивостей (здатність і реальність її самообмеження), які надають їй значення одного з інститутів конституціоналізму. У результаті вона здійснює інструментальну роль у забезпеченні реалізації і захисту принципів конституціоналізму (верховенства права, визнання людини найвищою соціальною цінністю, конституційного демократизму) та досягнення його мети – утвердження конституційно-правової свободи людини. Водночас, набуваючи в системі конституціоналізму зазначених властивостей, державна влада при цьому зберігає притаманні їй характеристики.

Системний аналіз теоретичних напрацювань, досвід конституційно-правової практики дають змогу виокремити основні характеристики державної влади безпосередньо як інституціональної складової сучасного українського конституціоналізму. Отже, державна влада: належить народу, який є її «єдиним джерелом» (ст. 5 Конституції України); поширюється на всю територію держави, здійснюється від імені держави, реалізується за її прямою чи непрямою участю через систему органів державної влади та місцевого самоврядування (зокрема, через здійснення делегованих повноважень); суверенна при дотриманні принципу узгодження із суверенітетом народу та конституційно-правовою свободою людини; діє на користь усього суспільства при дотриманні принципу пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами (що обумовлено положеннями ч. 1 ст. 3 Конституції України); як політико-правове явище єдина, при організаційному її поділі на

** У тексті застосовується вербальна конструкція «гілка влади» як функціонально відокремлена складова єдиної державної влади в межах принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, які в конституційно-правовій доктрині традиційно іменуються гілками державної влади.

законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України); інституціоналізована, вона реалізується спеціалізованим державним апаратом, діяльність якого спрямована передусім на утвердження та забезпечення прав і свобод людини (відповідно до положень ч. 2 ст. 3 Конституції України); відрізняється монопольним правом на законотворчість, правосуддя, державний примус, що реалізується на основі демократичних принципів та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції України); є обмеженою, а саме – обмежена правом (ст. 8 Конституції України), тобто дією принципу верховенства права та іншими конституційними способами та механізмами, одним із яких є поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Хоча теорія поділу державної влади вже докладно розроблена в науковій літературі, з методологічної точки зору доцільно коротко охарактеризувати її в контексті теоретичних засад і практичного втілення в сучасному українському конституціоналізмі.

Отже, основною метою принципу поділу державної влади в концепції конституціоналізму є її обмеження (самообмеження) на користь громадянського суспільства, прав та інтересів людини через запобігання й обмеження можливості прагнення тих або інших сил до безмежної, свавільної влади. Не випадково у світовій конституційно-правовій практиці поділ влади сприймається як одна з ознак правової держави. Цей принцип став догмою конституційного права і покладений в основу конституційної організації державної влади у багатьох країнах. Не є винятком і Україна, організаційною основою здійснення державної влади в якій є її поділ на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України).

У системі конституціоналізму принцип поділу влади передбачає створення такого організаційно-правового механізму, який обмежував би державну владу, передусім для того, щоб усі органи державної влади не мали змоги узурпувати владні повноваження один одного, тобто створення ефективного механізму стримувань і противаг.

Звідси ефективність системи стримувань і противаг є практичним критерієм реальності та зрілості конституціоналізму, що зумовлює значущість її постійної модернізації. Тим більше, що, як слушно зазначається в науковій літературі, «в умовах сучасних глобальних трансформацій, зміни традиційних форм політичної організації, виникнення нових викликів для демократії система стримувань і противаг потребує постійного вдосконалення та адаптації до нових реалій, зберігаючи при цьому свою фундаментальну роль гаранта демократичного розвитку та захисту прав людини»².

Важливим елементом механізму стримувань і противаг є дотримання принципу дії органів державної влади в межах наданих повноважень. Цей принцип передбачає, що жоден орган чи посадова особа, які наділені владними повноваженнями, не мають права виходити за межі компетенції, встановленої Конституцією та законами (ч. 2 ст. 6 Конституції України). Як слушно

зазначає британський правознавець Том Бінгем, розкриваючи зміст принципу правовладдя, «кожен, хто, як вважається, здійснює свою надану статутом владу, не повинен виходити за межі або діяти поза межами цієї влади». Цей підхід, відомий як *ultra vires*³, забезпечує юридичні межі для функціонування кожної гілки влади та слугує важливим запобіжником від зловживання владою, зберігаючи баланс у системі державної влади.

Водночас система стримувань і противаг передбачає наявність компетенційних можливостей взаємного впливу органів державної влади. На думку В. М. Шаповала, «стримування і противаги – це конституційно визначені компетенційні взаємозв'язки між державними органами (насамперед між вищими органами держави) в контексті принципу розподілу влади»⁴. Зокрема, це наявність компетенційних можливостей державних органів здійснювати взаємний контроль, дотримуючись ідеї, що незалежність гілок влади не означає їх безмежності (щодо функцій, повноважень, компетенцій), навпаки, кожна з влад, захищаючи себе від можливого втручання, має контролювати та стримувати іншу владу, запобігаючи перевищенню повноважень, зловживанню владою.

Отже, акцент робиться не тільки на самостійність і незалежність законодавчої, виконавчої та судової влади, а й на необхідності їх взаємозв'язку. При цьому слід підкреслити, що, виходячи з єдності природи державної влади та її функціональної спрямованості, теоретично обґрунтованою, практично необхідною є їх взаємодія. Про це йдеться в Рішенні Конституційного Суду України від 1 квітня 2008 року (справа про Регламент Верховної Ради України). Зокрема, у мотивувальній частині цього рішення зазначається: «Поділ державної влади є структурною диференціацією трьох рівнозначних основних функцій держави: законодавчої, виконавчої, судової. Він відображає функціональну визначеність кожного з державних органів, передбачає не тільки розмежування їх повноважень, а й їх взаємодію, систему взаємних стримувань і противаг, які мають на меті забезпечення їх співробітництва як єдиної державної влади»⁵. Показовою у цьому сенсі є й правова позиція Конституційного Суду України, яка викладена у Рішенні від 27 квітня 2000 року, де наголошено на взаємодії гілок влади у межах компетенцій і неприпустимості підміни повноважень однієї гілки іншою, а саме: «Хоча органи законодавчої, виконавчої та судової влади є самостійними у своїй діяльності в межах наданих їм повноважень, проте стабільність конституційного ладу досягається чіткою системою їх взаємостимувань і противаг. Поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову передбачає їх тісну взаємодію, кінцевим результатом якої є досягнення конституційних цілей і завдань (забезпечення прав і свобод людини і громадянина, їх безпека, стабільність конституційного ладу тощо)»⁶.

У контексті сучасного конституціоналізму важливе значення має субсидиарність гілок влади в процесі їх взаємодії, суть якої полягає у тому, що якщо в однієї гілки влади бракує повноважень (чи здібностей) для здійс-

нення своїх функцій, інша гілка влади допомагає їй своїми засобами, якщо це дозволяє Конституція і немає заперечень з боку першої гілки влади. Думається, що через запровадження такої субсидіарності може бути досягнуто подвійного ефекту – узгодженості й демократичності.

Проте принцип поділу державної влади, який закріплений у ст. 6 Конституції України, виявився не досить досконалим. Очевидно, що саме із цієї причини державна влада в Україні за попередні роки (наприклад, у період 2007–2010 рр., 2011–2014 рр., у 2016 р., 2020 р.) переформовувалася та зазнала потрясінь, що було спричинено неузгодженістю й відсутністю субсидіарності в діяльності органів законодавчої, виконавчої, судової влади і глави держави.

Безумовно, деякі «потрясіння» та конфлікти були викликані радше політичними причинами. Такі конфлікти можна охарактеризувати як штучні, і їх подолання можливе політичними засобами. Що ж до об'єктивних підстав, то їх слід долати саме юридично, а не політично.

У зв'язку із цим обґрунтованою й такою, що заслуговує на схвалення, особливо в контексті парадигми сучасного конституціоналізму, є думка про те, що одним із чинників, які зумовлюють низьку ефективність функціонування державної влади, є відсутність конституційного закріплення принципу взаємодії всіх органів державної влади та відповідна позиція включити таку норму до Конституції України. Принцип взаємодії гілок влади з метою недопущення політичних і конституційних конфліктів та забезпечення стабільності державної влади, що зумовлює конституційний правопорядок як один із засобів забезпечення конституційно-правової свободи людини, іманентно притаманний організації публічної влади як інституційної складової сучасного українського конституціоналізму.

Отже, для збереження балансу влади необхідна узгоджена робота органів законодавчої, виконавчої та судової влади, тобто їх взаємодія, з метою ефективізації функціонування державної влади.

У зв'язку із цим обґрунтованою видається пропозиція щодо конституційного закріплення принципу взаємодії всіх органів державної влади (*separation and cooperation of powers*).

Така пропозиція кореспондує позитивному досвіду зарубіжних країн. Так, наприклад, ст. 6 «Поділ і взаємодія влади» Конституції Молдови (29.06.1994) закріплює, що «у Республіці Молдова законодавча, виконавча і судова влади розділені і взаємодіють при здійсненні своїх повноважень відповідно до положень Конституції». Конституція Португальської Республіки (02.04.1976) встановлює, що Португальська Республіка як демократична правова держава ґрунтується, зокрема, на «розподілі влади та взаємозалежності гілок влади» (ст. 2). Відповідно до Конституції Польської Республіки (02.04.1997) «державний лад Польської Республіки ґрунтується на розподілі та рівновазі законодавчої влади, виконавчої влади і судової влади» (ч. 2 ст. 10). У Конституції Греції (11.06.1975) глава друга присвячена «відноси-

нам між парламентом та Урядом». Стаття 4 Конституції Республіки Хорватія (22.12.1990) була доповнена частиною 2: «принцип розподілу влади включає форми взаємного співробітництва та контролю суб'єктами влади, які передбачені Конституцією і законами».

Отже, враховуючи наведене, пропонується доповнити ст. 6 Конституції України новою частиною, в якій передбачити, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади взаємодіють між собою при виконанні своїх повноважень.

Одним із ключових елементів механізму стримувань і противаг є інституційна взаємозалежність гілок державної влади у процесах їх формування та призначення посадових осіб, а також конституційно закріплені інструменти взаємної конституційної відповідальності, зокрема право Президента розпуску парламенту, вотум недовіри уряду з боку парламенту, імпічмент главі держави тощо. Ці механізми відіграють важливу роль у забезпеченні балансу влади та недопущенні її концентрації. Водночас актуальним є питання удосконалення процедур реалізації цих повноважень, оскільки від їх чіткості, прозорості та стабільності залежить ефективність дії системи стримувань і противаг загалом.

Слід відзначити, що принцип поділу влади (ст. 6 Конституції України) у практичному вимірі виявився недостатньо «процедурно захищеним».

Так, конституційна практика рясніє прикладами втручання одних органів до сфери повноважень інших, неузгодженістю спільних дій, що призводить до конституційних та політичних конфліктів. Значна частина цих конституційних потрясінь має саме процедурне підґрунтя: відсутність або нечіткість алгоритмів взаємодії, різночитання компетенцій, слабкі механізми врегулювання конфліктів. Це підтверджується тим, що Конституційний Суд України неодноразово був змушений виконувати роль «післякризового арбітра», відновлюючи баланс гілок влади уже після загострення. Така реактивність свідчить: необхідні не лише тлумачення, а й системна конкретизація процедур у законах (регламентних нормативно-правових актах) та в самій Конституції України.

Отже, ключова умова ефективності системи стримувань і противаг – наявність не тільки загального принципу поділу державної влади, а й деталізованих процедур реалізації ними взаємних повноважень. В Україні найбільш конфліктогенні інструменти (розпуск парламенту, механізми формування більшості, кадрові взаємодії, контрольні повноваження тощо) потребують чітких процедурних алгоритмів. Це зменшує можливість політичної довільності та підвищує правову визначеність. Так, одним із найпоказовіших прикладів застосування механізмів стримування законодавчої влади є Рішення Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України. З точки зору конституціоналізму цей кейс демонструє, що право Президента на розпуск парламенту є винятковим засобом, який має застосовуватися в

умовах наявності чітких конституційних фактів і з дотриманням принципу правової визначеності. Водночас практика показала проблемність установлення юридичних підстав (зокрема у частині оцінки існування, припинення коаліції), що створює простір для інституційної конфліктності та політичних різночитань.

У цьому контексті достатньо звернути увагу на події кінця жовтня – початку листопада 2020 року, пов'язані з ухваленням Конституційним Судом України Рішення від 27 жовтня 2020 року⁷ у сфері антикорупційного законодавства, яке викликало резонанс у суспільстві, спричинило конфронтацію в публічно-владних взаємовідносинах⁸. Для системи стримувань і противаг цей кейс є показовим з двох причин. По-перше, він продемонстрував, що конституційна юстиція є центральною противагою, однак у кризові періоди вона може ставати мішенню політичного тиску. По-друге, він засвідчив дефіцит конституційно «правильних» процедур реагування на конфлікти між гілками державної влади, аби уникати спроб позаконституційного впливу на поточну політичну ситуацію.

Умови воєнного стану, що триває в Україні з 2022 року по теперішній час, функціонують як стрес-тест для конституціоналізму: необхідність оперативного управління об'єктивно посилює виконавчу та президентську владу, але конституційна демократія вимагає, щоб це посилення супроводжувалося пропорційними механізмами контролю, правової визначеності та тимчасовості. В умовах воєнного стану ефективність реалізації парламентом контрольних функцій об'єктивно обмежена, що негативно позначається на загальному балансі влад.

Саме тому пріоритетним напрямом модернізації механізму стримувань і противаг у контексті науково-практичної парадигми конституціоналізму є інституційне «підсилення» парламентського контролю за виконавчою владою, але без втрати здатності держави діяти швидко в кризових умовах.

Ця теза ґрунтується на доктрині про особливу роль законодавчої влади в системі поділу державної влади, що зумовлено її правовою природою та, зокрема, походженням від установчої влади українського народу. Саме це надає їй пріоритетного, хоча й не домінуючого, статусу – як «першої серед рівних» гілок влади. Такий підхід підкреслює значущість легітимуючої та контрольної функцій парламенту в механізмі стримувань і противаг.

При цьому слід наголосити, що в системі конституціоналізму парламентський контроль виступає ключовою противагою виконавчій владі, оскільки саме парламент як представницький орган забезпечує політичну відповідальність уряду, прозорість управління та публічну підзвітність. Проте українська практика демонструє дефіцит системності парламентського контролю: він часто має фрагментарний характер, залежить від політичної кон'юнктури, а його процедурні наслідки нерідко є обмеженими.

Саме ця позиція підсилює доктринальну вимогу: парламентський контроль потребує не лише конституційної декларації, а й деталізованих консти-

туційно-правових процедур та інструментів (слухань, запитів, тимчасових слідчих комісій, звітності, оцінки виконання урядових програм та рішень тощо) з передбачуваними правовими наслідками.

Як відмічають європейські експерти, «Уряд України продовжує ефективно виконувати свої функції, надаючи пріоритет безпеці та обороні, євроінтеграції, економічному відновленню та реконструкції»⁹. Водночас наголошується на тому, що варто звернути увагу на зобов'язання України, зафіксовані в Дорожній карті щодо функціонування демократичних інституцій¹⁰, відповідно до яких в Україні має бути «посилений законодавчий контроль над виконавчою владою, включаючи моніторинг виконання законів». Ці заходи є надзвичайно актуальними для вдосконалення системи стримувань і противаг у сучасних умовах, оскільки дають змогу зміцнити контрольні повноваження Верховної Ради України, відновити баланс між гілками влади та гарантувати підзвітність виконавчої влади в умовах надзвичайної ситуації. З цим пов'язана пропозиція – закріпити в Законі України «Про регламент Верховної Ради України» положення про пріоритетний розгляд урядових рішень, пов'язаних з військовим та надзвичайним правом, адже парламент потребує інструментів для дієвого контролю та методів реагування на кризові ситуації.

З метою ефективізації механізму стримувань і противаг необхідним є посилення судового контролю за владними рішеннями та діями публічної влади. Однак у сучасних умовах в Україні ця функція значною мірою обмежена через низку системних проблем. Не ставлячи за мету докладно дослідити у цій статті всі недоліки судової влади, варто тільки відзначити, що в контексті модернізації механізму стримувань і противаг необхідним є забезпечення незалежності судової влади як умови конституційної справедливості, гарантування верховенства права. Таке посилення судової влади має бути здійснено передусім через забезпечення формування незалежного суддівського корпусу, тобто добору суддів на основі конкурсних засад та з дотримання доброчесності, адже доброчесність – це не тільки філософська (морально-етична) категорія, а й правова категорія, яка має юридичне навантаження та має виконувати функцію методологічного інструментарію при вимірі доброчесності суддів та кандидатів на посаду судді, тому з метою створення такого методологічного інструментарію необхідним є нормативне закріплення єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (наприклад, такі були розроблені та затверджені рішенням Вищої ради правосуддя 17 грудня 2024 року «Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді)»)¹¹.

Потребує удосконалення й організація взаємодії законодавчої влади з владою президента. Зокрема, з метою сприяння удосконаленню механізму президентського вето в механізмі стримувань і противаг доцільним є внести зміни до Конституції України (у післявоєнний період) щодо визначення виключного переліку підстав для президентського вето та ін.

Безумовно, це не виключний перелік тих пропозицій, які потрібно запровадити для створення ефективної та діючої системи стримувань і противаг. Втім, модернізація цієї системи є важливим підґрунтям, що дасть змогу Україні діяти швидко в кризових умовах, але не жертвуючи правами людей, резервами демократії та верховенством права.

Висновки. Отже, для функціонування та сталого розвитку інституціональної системи сучасного українського конституціоналізму важливе значення має організація державної влади на основі конституційного принципу її функціонального поділу на законодавчу, виконавчу та судову, що унеможливорює концентрацію державної влади та безконтрольність дії її органів. Цей принцип у контексті конституціоналізму спрямований передусім на обмеження (самообмеження) державної влади, що передбачає дію механізму стримувань і противаг, який потребує модернізації відповідно до викликів сучасності.

Основними елементами механізму стримувань і противаг у контексті сучасного українського конституціоналізму мають бути такі: дотримання органами державної влади принципу діяти виключно в межах повноважень, встановлених Конституцією України та відповідно до закону; наявність компетенційних взаємозв'язків між всіма органами державної влади, що детерміновано з їх компетенційними можливостями здійснювати взаємний контроль, дотримуючись ідеї, що незалежність гілок влади не означає їх безмежності (щодо функцій, повноважень, компетенції), навпаки, кожна з гілок влади, захищаючи себе від можливого втручання, має контролювати та стримувати іншу владу; взаємозалежність органів державної влади при їх формуванні та при призначенні посадових осіб; наявність конституційно визначених можливостей взаємного притягнення до конституційної відповідальності (право розпуску парламенту, вотум недовіри уряду з боку парламенту, імпічмент главі держави тощо); наявність визначених у Конституції та законодавстві України організаційно-правових форм та процесуально-процедурних засобів (механізмів), які було б спрямовано на врегулювання та подолання можливих конфліктів між гілками влади; конституційно закріплений принцип взаємодії органів законодавчої, виконавчої та судової влади при здійсненні ними своїх повноважень; ефективний парламентський та судовий контроль за виконавчою владою в умовах воєнного стану та інших екзистенційних викликів.

Отже, ефективність механізму стримувань і противаг є одним із ключових показників розвитку сучасного українського конституціоналізму. Попри складні умови функціонування державної влади, зумовлені воєнним станом, збереження конституційного балансу в системі державної влади залишається необхідною умовою демократичного розвитку України, що потребує подальших наукових розвідок щодо модернізації механізму стримувань і противаг у контексті науково-практичної парадигми сучасного українського конституціоналізму.

1. Barendt E. An Introduction to Constitutional Law. Oxford Univ: Press, 1998. P. 21.
2. Пеца Д. Д. Система стримувань і противаг як суспільний феномен державно-правового розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2025. Вип. 91, частина 1. С. 96. 3. Том Бінг'єм. Правовладдя. Переклад з англійської В. Кастеллі та Д. Шкрюба / за заг. ред. С. Головатого. Київ: Penguin Books, 2024. С. 64. 4. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм. Київ: Салком; Юрінком Інтер, 2005. С. 114. 5. Рішення Конституційного Суду України (справа про Регламент Верховної Ради України) від 1 квітня 2008 р. URL: <https://ccu.gov.ua/docs> 6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України» (справа про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб) від 27 квітня 2000 р. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/41> 7. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 р. у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/13_p_2020.pdf 8. Про Робочу групу з питань законодавчого забезпечення ефективної діяльності у сфері запобігання корупції та удосконалення законодавчого регулювання окремих аспектів роботи Конституційного Суду України: розпорядження заступника Голови Верховної Ради України № 316 від 17 листопада 2020 р. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/u-radi-stvorili-robochu-grupu-dlja-vikhodu-z-konstitutsijnogo-krizi.html> 9. Commission staff working document. Ukraine 2025. Report Accompanying the document «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions». 2025 Communication on EU enlargement policy. Brussels, 4.11.2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eece7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf&utm_source=chatgpt.com 10. Дорожня карта з функціонування демократичних інституцій. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Proyekt-Dorozhnya-karta-z-FDI.pdf> 11. Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді): затверджено рішенням Вищої ради правосуддя від 17 грудня 2024 р. URL: <https://court.gov.ua/archive/1722092/>

References

1. Barendt E. An Introduction to Constitutional Law. Oxford Univ: Press, 1998. P. 21.
2. Petsa D. D. Systema strymuvan i protyvah yak suspilnyi fenomen derzhavno-pravovoho rozvytku. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. Serii PRAVO. 2025. Vyp. 91: chastyina 1. S. 96 (in Ukr.). 3. Tom Binhem. Pravovladdia. Pereklad z anhliiskoi V. Kastelli ta D. Shkroba. Za zah. red. S. Holovatoho. Kyiv: Penguin Books, 2024. S. 64 (in Ukr.). 4. Shapoval V. M. Suchasnyi konstytutsionalizm. Kyiv: Salkom; Yurinkom Inter, 2005. S. 114 (in Ukr.). 5. Rishenni Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (sprava pro Rehlament Verkhovnoi Rady Ukrainy) vid 1 kvitnya 2008 r. URL: <https://ccu.gov.ua/docs> (in Ukr.). 6. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Prezydenta Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro tymchasove vykonання oboviazkiv posadovykh osib, yakykh pryznachaie na posadu za zghodoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy Prezydent Ukrainy abo Verkhovna Rada Ukrainy za podanniam Prezydenta Ukrainy» (sprava pro

tymchasove vykonannya oboviazkiv posadovykh osib) vid 27 kvitnia 2000 r. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/41> (in Ukr.). 7. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 27 zhovtnia 2020 r. u spravi za konstytutsiinym podanniam 47 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremykh polozhen Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii», Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/13_p_2020.pdf (in Ukr.). 8. Pro Robochu hrupu z pytan zakonodavchoho zabezpechennia efektyvnoi diialnosti u sferi zapobihannia koruptsii ta udoskonalennia zakonodavchoho rehuliuvannia okremykh aspektiv roboty Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy: Rozporiadzhennia Zastupnyka Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy № 316 vid 17 lystopada 2020 r. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/u-radi-stvorili-robochu-hrupu-dljava-vikhodu-z-konstitutsijnoji-krizi.html> (in Ukr.). 9. Commission staff working document. Ukraine 2025. Report Accompanying the document «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions». 2025 Communication on EU enlargement policy. Brussels, 4.11.2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecd7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf&utm_source=chatgpt.com 10. Dorozhnia karta z funktsionuvannia demokratychnykh instytutsii. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Proyekt-Dorozhnya-karta-z-FDI-.pdf> (in Ukr.). 11. Yedyni pokaznyky dlia otsinky dobrochesnosti ta profesiinoi etyky suddi (kandydata na posadu suddi): zatverdzheno rishenniam Vyshchoi rady pravosuddia vid 17 hrudnia 2024 r. URL: <https://court.gov.ua/archive/1722092/> (in Ukr.).

Krusian Anzhelika. The mechanism of checks and balances in the system of state power in Ukraine through the prism of modern constitutionalism: deficiencies and prognostic modernization

The article provides a scientific analysis of the mechanism of checks and balances in the system of state power in Ukraine through the prism of modern Ukrainian constitutionalism. Based on a systematic scientific and practical analysis of the shortcomings and conceptualization of the problems of the functioning of this mechanism, proposals are formulated for its predictive modernization.

Thus, it has been proven that the main elements of the mechanism of checks and balances in the context of modern Ukrainian constitutionalism should be the following: compliance by state authorities with the principle of acting exclusively within the limits of their powers established by the Constitution of Ukraine and in accordance with the law; the presence of competent interrelations between all state authorities, which is determined by their competent capabilities to exercise mutual control, adhering to the idea that the independence of the branches of power does not mean their limitlessness (in terms of functions, powers, competence); on the contrary, each of the authorities, protecting itself from possible interference, must control and restrain the other authority; interdependence of state authorities in their formation and when appointing officials; the presence of constitutionally defined opportunities for mutual holding to constitutional responsibility (the right to dissolve parliament, a vote of no confidence in the government by parliament, impeachment of the head of state, etc.); the presence of organizational and legal forms and procedural means (mechanisms) defined in the Constitution and legislation of Ukraine, which would be aimed at regulating and overcoming possible conflicts between state authorities; the constitutionally enshrined principle of interaction between legislative, executive and judicial authorities; effective

parliamentary and judicial control over the executive branch in conditions of martial law and other existential challenges.

Keywords: *constitutionalism; state power; separation of powers; legislative power; executive power; judicial power; checks and balances; interaction of branches of government; rule of law; parliamentary control; Constitution of Ukraine.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.01.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.03.2026

Дата публікації: 24.03.2026